

Шепітько Михайло Валерійович,
професор кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, доктор
юридичних наук, професор, член-
кореспондент Національної академії
правових наук України

ВОЄННА КРИМІНАЛІСТИКА: ОКРЕМА ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ ЧИ МОДНЕ ЗАХОПЛЕННЯ?

У останніх криміналістичних дослідженнях з'явилося захоплення створенням нової галузі знань, що стало йменуватися воєнною криміналістикою. Корені такого захоплення легко виявити через триваючу російську агресію та російсько-українську війну, численні воєнні злочини та злочини проти людяності, що вчиняються в Україні десятками тисяч. Зрозуміло, що такі злочини потребують свого розслідування, судового розгляду таких проваджень та встановлення винуватих у їх учиненні. Разом із цим, потрібно виявити чи має місце нова окрема галузь знань у формі окремої науки чи наукової теорії.

В іноземних джерелах інколи трапляється термін “forensics of war” [1] чи “war forensics” [2], що пов'язується із застосуванням окремих судово-експертних методів для збирання доказів учинення воєнних та інших подібних злочинів, що мають масовий характер під час війни. Слід зазначити, що в іноземній літературі цей термін практично не вживається і є скоріше модним захопленням вітчизняних дослідників.

Так, Е. І. Оржинська та Д. О. Мартинова визначають воєнну криміналістику як “окрему теорію криміналістики, яка спеціалізується на вивченні і дослідженні злочинів, пов'язаних із воєнною та військовими сферами права з залученням до такого розслідування органів які володіють специфічними військовими експертними знаннями” [3, с. 180; 4, с. 289]. Слід одразу зазначити, що Е. І. Оржинська використовує англійський відповідник “military forensics” [5, с. 180-182] (який мав би перекладатися українською – “військова судова наука” / “військова криміналістика”), а не “war forensics”.

Привертає увагу захоплення “воєнною криміналістикою” також дослідження В. М. Шевчука, який, що “в таких умовах... формується новий науковий криміналістичний напрям... який

покликаний розробити новітні засоби, прийоми й методи, спрямовані на протидію кримінальним правопорушенням, пов'язаним із військовою агресією РФ проти України, та іншим супутнім злочинам”[6, с. 19]. Фактично новатором цієї ідеї В. М. Шевчук видає Г. М. Григоряна, який здійснював спроби сформулювати ідею “воєнно-польової криміналістики” [7]. Неприємним осадом новаторських ідей є те, що такі ідеї є калькою досліджень, які здійснювалися радянськими та російськими дослідниками ще раніше (Белкін Р. С., 1988; Маліков С. В., 2008; Іщенко Є. П, Топорков А. А., 2010 та ін.).

В. В. Тищенко також підтримує позицію щодо створення нової галузі криміналістики – воєнної криміналістики. Разом із цим він демонструє, що для цього потрібно “ще визначити коло злочинів, розслідування яких буде розглядатися у воєнній криміналістиці” (пеопердньо включаючи злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку), “вивчення бойових характеристик відповідного кола зброї, що використовується у ході воєнних дій”, “розроблення тактико-організаційної складової розслідування воєнних злочинів, алгоритмів застосування тактичних засобів... за участю спеціалістів”, потребує “визначення кола і завдання характерних для розслідування судових експертиз, технологія і методика яких відповідатиме міжнародним стандартам”, необхідно встановити належну криміналістичну класифікацію криміналістичних методик розслідування воєнних злочинів, а також віднайти саме місце воєнної криміналістики [8, с. 366].

Відповіді на усі ці питання скоріше мають привести до зворотнього висновку щодо самої можливості на сьогоднішній день формування окремої галузі криміналістики через наступні аргументи. Судячи із викладених роздумів колег-криміналістів сам факт реєстрації великої кількості воєнних та інших міжнародних злочинів під час триваючої російської агресії вже є передумовою для формування воєнної криміналістики.

За Енциклопедією сучасної України розвиток науки характеризують: 1) метод (як шлях дослідження, спосіб формування та усвідомлення); 2) знання, відкриття наукове (як форма прирощення знання); 3) технологія (як спосіб використання знань) [9]. На нашу думку, термін “воєнна криміналістика” є досить умовним і поки що не має свого предмету та методу. Крім того, до будь-якої наукової теорії пред’являється ряд вимог: “адекватність описуваного об’єкта,

повнота опису досліджуваної сторони дійсності, взаємозв'язок різних елементів теорії і їх внутрішня несуперечливість і, звичайно, відповідність дослідним даним. Наукова теорія розвивається під впливом внутрішніх (виявлених у самій теорії суперечностей) і зовнішніх (протиріччя між теорією і практикою, теорією і новими фактами) факторів” [10]. Саме через невідповідність воєнної криміналістики таким вимогам наявні сумніви щодо самої можливості її розгляду як окремої галузі криміналістики.

По перше, кількість зареєстрованих 194 269 воєнних злочинів з початку широкомасштабного вторгнення по 18 листопада 2025 р. [11] не співвідноситься з 167 опублікованими за цей час у Єдиному реєстрі судових рішень [12] вироків за ст. 438 КК України, що становить 0, 086 % від загальної кількості зареєстрованих проваджень. Це означає відсутність належної активності правоохоронних та судових органів у напрямку притягнення винуватих осіб до кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів.

По-друге, у криміналістичній літературі спостерігається віднесення до воєнних злочинів – військових злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та інших міжнародних злочинів, що розмиває предметну частину дискусії. Крім того, з початком широкомасштабного вторгнення в Україні було додано обтяжуючу ознаку кримінальних правопорушень “під час воєнного стану” для державної зради, диверсії, перетинання державного кордону України з терористичною метою, крадіжки, грабежу, розбою, вимагання, шахрайства та ін. Невже розслідування усіх цих кримінальних правопорушень потребує застосування специфічних засобів, прийомів та методів? Видається, що відповідь є негативною.

У цій частині потрібно вказати, що наявні складнощі у розумінні воєнної криміналістики, оскільки, судячи із роздумів вищезгаданих колег-криміналістів, вона одночасно є й “військовою криміналістикою” / військовою судовою експертизою / військовою судовою наукою (military forensics) [13], судово-експертною діяльністю на полі бою (battlefield forensics) [14]. Слід одразу зазначити, що ці сфери судових наук більш тісно пов'язуються із збиранням та аналізом доказової інформації в специфічних умовах, з використанням специфічних методів їх аналізу, що в тому числі і пов'язано із самою військовою сферою. Більше того, в Україні ця сфера вже набула

характеру окремого виду судової експертизи (п. 1.2.8 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом МЮ України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5)^{1 2}.

По-третє, складності у розслідуванні воєнних злочинів та необхідність проведення окремих судових експертиз, фіксація слідів на полі бою, після обстрілів, а також на окупованих територіях, не вказує на те, що на практиці застосовують певні специфічні методи, які не застосовуються щодо інших кримінальних правопорушень (під час розслідування катастроф та масштабних ДТП, теористичних актів, масових заворушень, історичних досліджень, тощо). Нова галузь знань в сфері криміналістики та судової експертизи, все ж таки має володіти певною сукупністю власних специфічних методів. Використання ж “воєнною криміналістикою” методів інших вже сформованих галузей знань, таких як цифрова криміналістика, ядерна криміналістика, судова археологія, судова медицина є недоречним прикладом запозичення, що зайвий раз демонструє нежиттєспроможність ідеї “воєнної криміналістики” як окремої галузі знань.

¹ Предметом судової військової експертизи є встановлення судовим військовим експертом фактів (суджень про факти) по визначених слідчим або судом питаннях щодо порядку роботи (дій або бездіяльності) органів військового управління (командирів та начальників) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення сектору безпеки і оборони, які виконують згідно чинного законодавства покладені на них службові обов'язки (посадові інструкції) [15]

² Основними завданнями військової експертизи є: встановлення обставин застосування та дій військових формувань; встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей (військовослужбовців, працівників Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших представників міністерств і відомств, цивільного населення), втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань; встановлення відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків) [16].

Таким чином, на нашу думку, наявні сумніви у тому, що “воєнна криміналістика” претендує на окрему галузь знань через:

1) наявність термінологічної плутанини в контексті “воєнна” – “військова” криміналістика;

2) історичну кальку із “польовою” криміналістикою, що має радянські корені;

3) плутанину в розумінні криміналістики в романо-германській чи англосаксонській правовій системі (судові науки);

4) сформованість військової експертизи як окремого виду судової експертизи в Україні;

5) невизначеність предмету “воєнної криміналістики”, в яку постійно додають кримінальні правопорушення, що вчиняються під час війни;

6) відсутність специфічних, їй властивих методів, які використовуються задля досягнення її цілей та завдань.

Список використаних джерел

1. Junger S. The Forensics of War. *Vanity Fair*, October 1999. URL: <https://archive.vanityfair.com/article/1999/10/the-forensics-of-war>

2. War Forensics. *Encyclopedia.com* URL: <https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/war-forensics>

3. Оржинська Е. І., Мартинова Д. О. Воєнна криміналістика: від теорії до тенденцій. *Південно-український правовий часопис*. 2024, № 1. С. 177-181.

4. Оржинська Е. І. Воєнна криміналістика як окрема теорія. *Jurisprudence under martial law: conceptual dimension* : monograph. С. 267–293. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/505/13422/28098-1?inline=1>

5. Оржинська Е. І. Воєнна криміналістика: перспективи досліджень. *Scientific Innovations in Law Amidst the Impact of the Russian-Ukrainian War on the Legal System*: monograph. С. 180-182.

6. Шевчук В. М. Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 3 (28). С. 12-27.

7. Григорян Г. М. Международно-правовые и организационные основы расследования военных преступлений, совершаемых противоборствующими сторонами вооруженного конфликта : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Ереван, 2021. 41 с. URL: https://rau.am/uploads/post/editor_image/%20%D0%93%D1%

80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%BD_16
20670582.pdf

8. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні проблеми формування основ криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України*, Т. 30, № 3, 2023. С. 358-370.

9. Мриглод І. М. Наука. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-70774>

10. Дьячкова О. Н. Наукова теорія. *Загальні проблеми філософії науки* : словник для аспірантів та здобувачів. http://psychologis.com.ua/nauchnaya_teoriya-1.htm#google_vignette

11. Статистика Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/>

12. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/1>

13. Wilson L., Roffey P., Lothridge K., S. S. A. Rowan, Crispino F. Intersection of CBRN, military forensic science, and counterterrorism. *FSI, Forensic Science International*, Vol. 364, Nov. 2024. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0379073824002998?via=ihub>

14. Battlefield Forensics. URL: <https://battlefieldforensics.org>

15. Військова експертиза. *Київський НДІСЕ МЮ України*. URL: <https://kndise.gov.ua/expertise/military-examinations>

16. Військова експертиза. *ННЦ ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса*. URL: <https://nncise.org.ua/ekspertna/16-1-viyskovi-doslidzhennya>